

Трансформація християнських релігійних міфів та європейських архетипів на тлі американського літературного дискурсу

Статтю присвячено розгляду християнських релігійних міфів, зокрема про існування Землі Обітованної та безневинного Адама, у їх трансформації на теренах американського суспільства. Досліджується питання впливу пуританської свідомості на розвиток літератури Сполучених Штатів та міру взаємодії європейської традиції з новоутвореним суспільством та літературним дискурсом. Також висунуто припущення щодо сучасного процесу домінування архетипу Небесного Батька над архетипом Великої Матері на противагу попереднім століттям, що також накладає певний відбиток на сучасний літературний процес країни.

The article is about the transformation of some European religious myths in the American society. The key myths are about the Paradise Land and the Innocent Adam. The influence of puritan thinking onto the development of American literature is worked out. The article also slightly lights the measure of interrelation between European tradition and new state literary discourse. It is assumed that in comparison with the previous centuries the archetype of the Great Father is tending to dominate above the archetype of the Great Mother. The latter is making a mark on a contemporary literary process in the USA.

What literature is, what America is, has been and will become, are large questions.

R.Ruland, M.Bradbury
“From Puritanism to Postmodernism”

Американська нація утворилась і сформувалась за досить короткий історичний проміжок часу і сьогодні значно випереджає інші країни за багатьма показниками. Що ж обумовило такий стрімкий розвиток? Відповідей може бути багато. Одна з них – наявність міфу, котрий протягом кількох століть консолідував і згуртував переселенців з різних куточків світу. Різноманітність залишалась незмінною константою американського суспільства протягом всієї історії існування. Кожен іммігрант, що ступив на землю Америки, мав зробити вибір на користь нового життя, в якому він сам буде творити власну долю, що і започаткувало відомий американський індивідуалізм. Одночасно причетність до своєрідної угоди об'єднує більшість з тих, хто прибував і продовжує прибувати у Новий світ. Найповніше ці процеси зафіксовано в художній творчості американських письменників. Однак, перш ніж розпочати розмову, слід також пригадати, що

протягом історії міра зв'язку іммігранта з пракультурою ставала величиною динамічною: у межах відмови від будь-яких зв'язків з рідною домівкою до намагання зберегти найтонші обертони і звучання власного голосу в новому суспільстві. Так, в останні роки особливого розголосу в США набула теорія мультикультуралізму, згідно з якою багатокультурність та плюралізм є провідними, визначальними рисами американської нації і культури. Тож слід пам'ятати, що в американській літературній традиції маємо яскравий приклад багатоголосного дискурсу, в якому випробовувались, співіснували, взаємодіяли різні практики письма. Як зазначив Вільям Р. Ферріс, голова національного Фонду гуманітарних наук Сполучених Штатів, “багатокультурна література є основним джерелом розуміння багатой культурної динаміки нашого суспільства, головним поведирем для американців до досягнення багатой культурної спадщини

нашої нації, а для міжнародної аудиторії – розуміння життя і помислів у Сполучених Штатах. В історіях, які вони розказують з різних точок зору, американські письменники, що мають різне культурне походження, зводять мости розуміння, якими всі ми можемо перейти у світ одне одного” [4, с. 5]. Однак аксіомою є той факт, що багато десятиліть, століть поспіль провідний голос у цьому багатоголоссі належав європейським поселенцям. Взаємини американського суспільства загалом і літератури зокрема з європейським минулим та європейською традицією є прикладом довгого тернистого шляху, на якому присутнє і наслідування, і заперечення, і несприйняття, і захоплення, і т.ін. Отже, в нашому досить короткому, а відтак такому, що не претендує на вичерпність, дослідженні нас буде цікавити питання трансформації саме європейської культурної традиції в американському літературному дискурсі, зокрема причетність біблійних мотивів та глибинних європейських архетипів до творення “американського” міфу, котрий зіграв провідну роль у становленні американської нації, її культури, політики, економіки...

Отже, найвпливовішим чинником формування американської культури і відповідно літератури стало європейське підґрунтя, що живилось з біблійного міфо-філософського сприйняття світу. Більшість груп переселенців їхало до Америки з готовою ідеєю Землі Обітованої, де всім вистачить місця і кожен зможе самореалізуватися, досягнувши омріяного: чи то багатства, чи то свободи. Цей потяг оформився в надрах європейської західної свідомості. “Золота Америка” була одним з потужних європейських міфів в добу Відродження і невід’ємною складовою європейської традиції. Так, наприклад, дія відомої утопії Томаса Мора відбувається саме в Новому Світі. На американському континенті ця традиція започатковується першими переселенцями – батьками-пілігримами. Бувши пуританами, вони, невдоволені європейським способом життя і гнані з Англії за свої релігійні переконання, іммігрували до Америки, мріючи про побудову Нового Єрусалиму. Знаходячись на борту “Майфлауера”, вони уклали угоду з Богом, згідно з якою запряглись збудувати на новій землі “Місто на пагорбі” (The City on the Hill). Цією угодою вони виводили себе за межі профанної історії, сакралізуючи час і простір. Нове прочитання біблійних подій в їх уяві складалось в безперервний ланцюг подібностей: єги-

петський полон інтерпретувався як гоніння в Англії, 40-річні скитання – як переселення за океан, а життя на нових диких територіях – як труднощі перед другим пришестям Христа. Отже, пуритани започаткували на американському континенті дух прагнення до побудови нового світу, нового суспільства, які б функціонували згідно із законами релігійної моралі. Одночасно культивувалась мрія про безневинного Адама, котрий розпочне все спочатку в безгрішному раю Нового Світу: “Не в людській волі зменшити першорідну гріховність людини. Відтак покута має бути вільним даром з Божої ласки тим, хто обраний, щоб її отримати. Жоден не отримає прощення, якщо не робитиме добрих вчинків, оскільки вони самі вже є винагородою і прощенням” [3, с. 6]. У такий спосіб першими переселенцями було закладено основи Нового Світу нових можливостей, в якому гарантом порядку виступала узгодженість з Богом і розрахунок на його друге пришестя, а відтак надія на прощення. Тож бачимо, що міф, покладений в основу нового суспільства був сформований європейськими джерелами, серед яких домінувала Біблія, особливо перші глави Книги Буття та Ісходу (2-га книга Старого Заповіту), розповіді про обраний народ і землю обітовану.

Одночасно пуритани приносять з собою з Європи ті глибинні архетипи, які обумовлювали існування європейського суспільства періоду XVII ст. А саме, у свідомості західної людини постійно співіснували дві тенденції: до домінування архетипу Небесного Батька або Великої Матері. За Нойманном, в Європі у Середні віки провідним був архетип Небесного Батька, а з епохи Відродження почалося оживлення земного жіночого архетипу. Через певні обставини, саме останній став характеротворчим для майбутніх американців. Приїхавши до Америки, пуритани “персоніфікували Новий Світ здебільшого з образом матері-годувальниці і непорочної Діви (змішана метафора, яка додала гостроти пізнішому концепту “гвалтування землі”), яка забезпечує матеріальний добробут, вічне здоров’я і моральну чистоту на противагу до зворотного боку едемських пишнот”, — зазначає С.Берковіц [1, с. 137]. Отже, у новоствореному суспільстві однозначно утверджується пріоритет архетипу Великої Матері, який протягом багатьох століть буде провідним для американського способу життя.

Прикметною є велика кількість метафор, що стояли біля самих витоків нової культури і літе-

ратури. Так, внаслідок злиття згаданих тенденцій утворюються такі метафори щодо американської землі, як *Ель Дорадо/El Dorado*, *Земля Обітованна/the Promised Land*, *Парадіз (Паї)/the Paradise*, що безумовно породжувало нові міфи. Однак, як відомо, між реальним життям і міфом завжди залишається певний вакуум. Першопоселенці у більшості своїй не були носіями високої культури, і навіть той вид цивілізації, який вони принесли з собою з Європи, не міг зберегтися в суворих умовах життя фронтира. Крім того, існувало активне зовнішнє відторгнення американцями європейської спадщини.

Відповідно до цих процесів відбувались становлення і розвиток американської літератури. Автори "Історії американської літератури від пуританізму до постмодернізму" стверджують, що "спосіб мислення пуритан став основою для творення американського письменства. Причиною цього було те, що вони принесли в Новий Світ не лише іудаїстське почуття дива і тисячолітнього очікування – "американську мрію", але й уявлення про завдання і природу письменства. Як результат, від початку Америка стала місцем випробування мови і оповіді" [2, с. 9]. Пріоритетною стає тема пошуку себе, утвердження власної ідентичності, тожсамості, свого місця у світі й у суспільстві. Саме ця тема є наскрізною для літератури Сполучених Штатів протягом майже чотирьох століть: від "Автобіографії" Франкліна до текстів епохи "пост". Тож на певному історичному етапі існування єдиного консолідуючого міфу відіграло неабияку роль у становленні американського суспільства, його культури і літератури. Давався взнаки і глибинний зв'язок культур Старого і Нового Світу. Так, сама ідея "американської мрії" викристалізувалась у книзі Р.Емерсона "Риси англійського народу" 1856 року, коли американці "відкривали" для себе Європу. Подорожі до Європи стали у цей період дуже популярними, з'явилась ціла низка текстів, що презентували і переосмислювали європейську спадщину з погляду американців (М.Твен, Н.Готорн та ін.), одночасно намагаючись вписати нове суспільство у всесвітній космічний контекст. І саме в цей період починають з'являтися тексти, які ніби сигналізують про наближення своєрідного краху ідей батьків-пілігримів, коли "американський міф" все далі відходить від суспільно-релігійного призначення і наближається до проголошення примітивного задоволення власних потреб, здебільшого

матеріального характеру. Прикладом такого письма може бути творчість Волта Вітмена, знаменитий оптимізм якого несе на собі відбиток глибокого драматизму. Можливо, саме відтоді творчість більшості американських письменників характеризується подвійною перспективою бачення світу – в його красі та трагізмі. Так, мемуари Генрі Адамса "Виховання Генрі Адамса" (1904) "перетворюються на Біблію" (Р.Спіллер) для молодших поколінь, письменник стає одним з найкомпетентніших виразників "американської мрії", однак поступово сам цей текст стає об'єктом міфологізації, в який вкладається "надтекстовий" зміст, що стає очевидним лише через деякий час. Апогею присутності в літературі "американська мрія" досягає у ХХ ст. Віра в мрію зробила ще гострішим сприйняття драматизму сучасного життя, що майстерно відобразили у своїх текстах і Джек Лондон, і Теодор Драйзер, і Ернест Гемінгвей, і особливо Скотт Фітцджеральд. У повоєнний час, коли комерціалізація американського суспільства стала загальноновизнаним фактом, а первинний смисл "американського міфу" вичерпався, трагізм та ірраціоналізм життя буквально запруджують американську літературу. Попри всі намагання дотримуватись певних канонів, це стає абсолютно неможливим, і Америка приходить до усвідомлення себе як мультикультурна держава. Зміщується центр, зміщуються акценти. "Американська мрія" зазнає трансформацій та критики навіть з боку тих, хто традиційно залишався на маргінесі культури: афро-американців, індіанців, латинос та інших етнічних та соціальних груп.

Такий стан сучасної американської літератури і цілого суспільства провокує зробити ще одне припущення, яке стосується зміни наголосів на успадкованих архетипах. Ось яку характеристику дав свого часу Е.Нойманн культурі, в якій домінує елементарний характер жіночого начала: "Психічний світ знаходиться у відносно статичному стані, оскільки правління Великої Матері передбачає не лише панування несвідомого над свідомістю, але також і відносно стабільну ситуацію. Подібні культури консервативні і навіть, до певної міри, реакційні, оскільки інстинктивний аспект несвідомого, що представлений архетипом Великої Матері, диктує жорстку систему координат, в якій залишається мало місця для ініціативи і активності його і свідомості, тобто чоловічого аспекту" [6, с. 132]. На

рубежі XIX-XX ст., коли в літературі спостерігається критичність підходу до реальності, яка починає фіксувати недоліки суспільства, його недосконалості, що співвідносно з етапом зрілості, починається поступове переміщення наголосу з архетипу Великої Матері на Небесного Батька.

Таким чином, роблячи підсумок, слід зазначити, що європейські міфи та архетипи справили значний вплив на утворення та утвердження американської нації, культури, літератури. Не можна не погодитись з російською дослідницею М.Толстановою в тому, що в американському світі “філософський і культурний зв’язок та діалог

зі Старим Світом залишалися дуже тісними протягом тривалого часу, зберігаючись і до сьогодні, хоча й помітно розсемантизувавшись. Й доводиться говорити не про абсолютну новизну, але скорше про унікальне поєднання відомих і старих культурних елементів у новому контексті, в їхній часто парадоксальній взаємодії” [5, с. 37]. Поступову заміну архетипу Великої Матері архетипом Небесного Батька та просування від біблійних міфів до міфічної “американської мрії” і її розвінчання необхідно розглядати під кутом зору закономірних трансформацій, що ведуть націю від її утворення до зрілості.

Література

1. Bercovitch S. *The Puritan Origins of the American Self*. – New Haven and London: Yale University Press, 1975. – P. 137.
2. Ruland R., Bradbury M. *From Puritanism to Postmodernism. A History of American Literature*. – NY: Viking Penguin, 1991. – XXI. – P. 9.
3. *The American Tradition in Literature* / Ed. by G. and B.Perkins – NY: McGraw-Hill Inc., 1994. – P. 6.
4. Сучасна література Сполучених Штатів: перспективи багатокультурності. – 2000. – Червень. – С. 5.
5. Толстанова М. Проблема мультикультуралізму и література США конца XX в. – М.: Наследие, 2000. – С. 37.
6. Юнг К., Нойманн Э. *Психоанализ и искусство*. – М.: REFL-book; К.: Ваклер, 1996. – С. 132.